

## JUODONIŲ GYVENVIETĖS (ROKIŠKIO RAJ.) ARCHEOLOGINIŲ TYRINĖJIMŲ DUOMENYS

L. NAKAITĖ

Juodonių kaimo, Rokiškio raj., laukuose yra gražus piliakalnis. Šis archeologinis paminklas žinomas gana seniai. Juodonių piliakalnis buvo atžymėtas F. V. Pokrovskio sudarytame buv. Kauno gubernijos archeologiniame žemėlapyje<sup>1</sup> ir P. Tarasenkos «Lietuvos archeologiniame žemėlapyje»<sup>2</sup>. Išsamesnės žinios apie Juodonių piliakalnį buvo surinktos 1949 m., kada šį archeologinį paminklą aplankė Lietuvos TSR MA Istorijos instituto žvalgomoji archeologinė ekspedicija<sup>3</sup>.

Juodonių piliakalnis yra 28-tame kilometre nuo Rokiškio, dešinėje vieškelio Kamajai—Svėdasai pusėje. Piliakalnį sudaro atskira kalva su apylyge 55×45 m dydžio aikštele. Piliakalnio šlaitai siekia iki 18 m aukščio. Viršutinė jų dalis iki 6 m aukščio yra labai stati, aiškiai nulyginta. Žemiau šios stačios, nulygintos šlaito dalies pietryčių ir šiauriniame piliakalnio šone yra platoka terasa. Nuo jos šlaitai nuolaidėja.

Siauriniai piliakalnio šlaitai nusileidžia į daubą, kuri ją atskiria nuo gretimoms kalvos. Iš šiaurės vakarų, vakarų ir pietvakarių piliakalnį juosia pelkėta pieva, kurioje yra neužankanti versmė, vadinama Šešiažirge. Iš pietų pusės piliakalnį taip pat supa dauba, per kurią eina lauko keliukas. Pietryčiuose, pačioje piliakalnio papėdėje, yra Juodonių kaimo kapinaitės (1 pav., I). Rytuose šlaitas palaipsniui nusileidžia iki pat vieškelio.

Nuo vieškelio į piliakalnį padarytas įėjimas, kuris iš abiejų pusių apsuodintas medžiais. Darant šiam įėjimui laiptus, suardyta dalis piliakalnio šlaitų. Piliakalnio aikštelės rytinė pusė taip pat yra suardyta: čia palaidoti 1914—1918 m. žuvę kariai.

Siaurinė ir rytinė piliakalnio papėdės nuo neatmenamų laikų buvo dirbamas laukas, tačiau paskutiniaisiais metais čia jau neįmanoma. Kaip tik čia, piliakalnio papėdėje, iš šiaurės ir rytų pusės rastas gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Dalis gyvenvietės suardyta tiesiant vieškelį Kamajai—Svėdasai.

1958 m. vasarą Rokiškio Kraštotyros muziejus pranešė Lietuvos TSR MA Istorijos institutui, kad Juodonių piliakalnio gyvenvietė yra ardoma, vietos gyventojai iš jos ima žemes čia pat esantiems kapams taisyti ir randa įvairių senienų. Buvo nutarta čia praveisti bandomojo pobūdžio kasinėjimus, kuriuos nuo 1958 m. rugpjūčio mėn. 29 d. iki rugsėjo mėn. 9 d. atliko Rokiškio Kraštotyros muziejus kartu su Istorijos institutu.

Kasinėjimų metu atidengtas tik 50 m<sup>2</sup> plotas, kuris apėmė ir ardomą gyvenvietės dalį. Tyrinėtą plotą yra rytinėje, nuolaidėjančioje piliakalnio papėdėje, dešinėje vieškelio pusėje. Šiaurės rytų pusėje jis beveik priar-

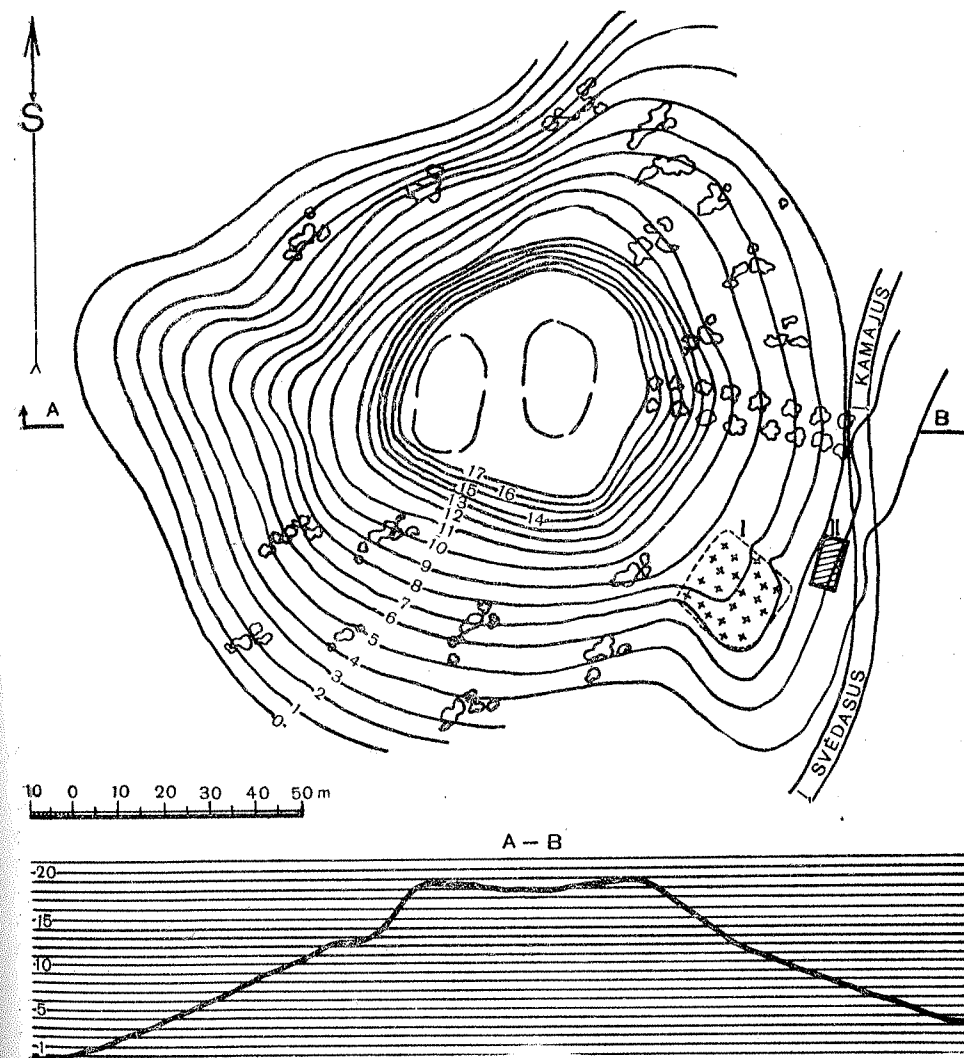
<sup>1</sup> Ф. В. Покровский, Археологическая карта Ковенской губернии. — Труды X Археологического съезда, I, 104, Москва, 1899.

<sup>2</sup> P. Tarasenko, Lietuvos archeologijos medžiaga, 145, Kaunas, 1928.

<sup>3</sup> Зг. — 1949 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos dienoraštis, 73, MAII.

tėja prie kelio griovio, o pietuose 2 m nuo jo yra kaimo kapinaitės (1 pav., II). Tyrinėto ploto paviršius nelygus.

Atidengto ploto kultūrinis sluoksnis yra nevienodo storio: šiauriniame gale — 180 cm storio, pietvakariniame kampe — vos 40 cm. Visas kultūrinis sluoksnis plonėjo pietų ir pietvakarių kryptimi, nedidelės pakilumos, kurioje yra kaimo kapinaitės, link. Matyt, čia buvo pietrytinė ir pietinė gyvenvietės riba.



1 pav. Juodonių piliakalnio planas ir piūvis: I — Juodonių k. kapinaitės, II — tyrinėtą plotą

Kultūrinis sluoksnis skiriasi į dvi dalis: 1) viršutinis — pilkšvai juosvos ir 2) apatinis — juodos žemės sluoksnis. Skiriamąjį tarp sluoksnio tarp jų nėra.

Viršutinis pilkšvai juosvos žemės sluoksnis šiaurinėje ploto dalyje buvo 40 cm, pietinėje — 30—25 cm storio. Jame aptikta degėsių, išsibarsčiusių po visą tiriamąjį plotą. Įvairiame šio sluoksnio gylyje ir įvairiose vietose buvo

раста vienas kitas tinko gabaliukas, gyvulių kaulų fragmentų, lipdytos ir žiestos keramikos šukelių bei keletas kitų dirbinių. Tinko gabalai daugiausia beformiai, tačiau kai kurie jų yra tarsi trikampio piūvio, su medžio šakų atspaudais. Rastosis keramikos tarpe 50% sudarė lipdytoji keramika. Beveik visa ji yra grublėta, išskyrus porą šukelių lygiu paviršiumi.

Viršutiniame sluoksnyje rasti keli geležiniai dirbiniai: peiliukas, kaplys, įtviriamasis strėlės antgalis ir grandinėlis fragmentas. Be to, rastas žalvarinis trikampės formos pakabutis, žalvarinis apkalėlis ir akmeninis sviedinys bei akmeninio galastuvo fragmentas.

Atrodo, kad šis pilkšvai juosvos žemės sluoksniu yra suneštas, nes visa rytinė piliakalnio papėdė, kurioje yra tyrinėtasis plotas, kaip minėta, nuolaidėja kelio link. Amžių eigoje, veikiant lietuvi, vėjui, o vėliau ir ariant, žemė kartu su joje esančiais radiniais nuo aukštesnių vietų slinko žemyn, uždengdama pagrindinį gyvenvietės kultūrinį sluoksnį.

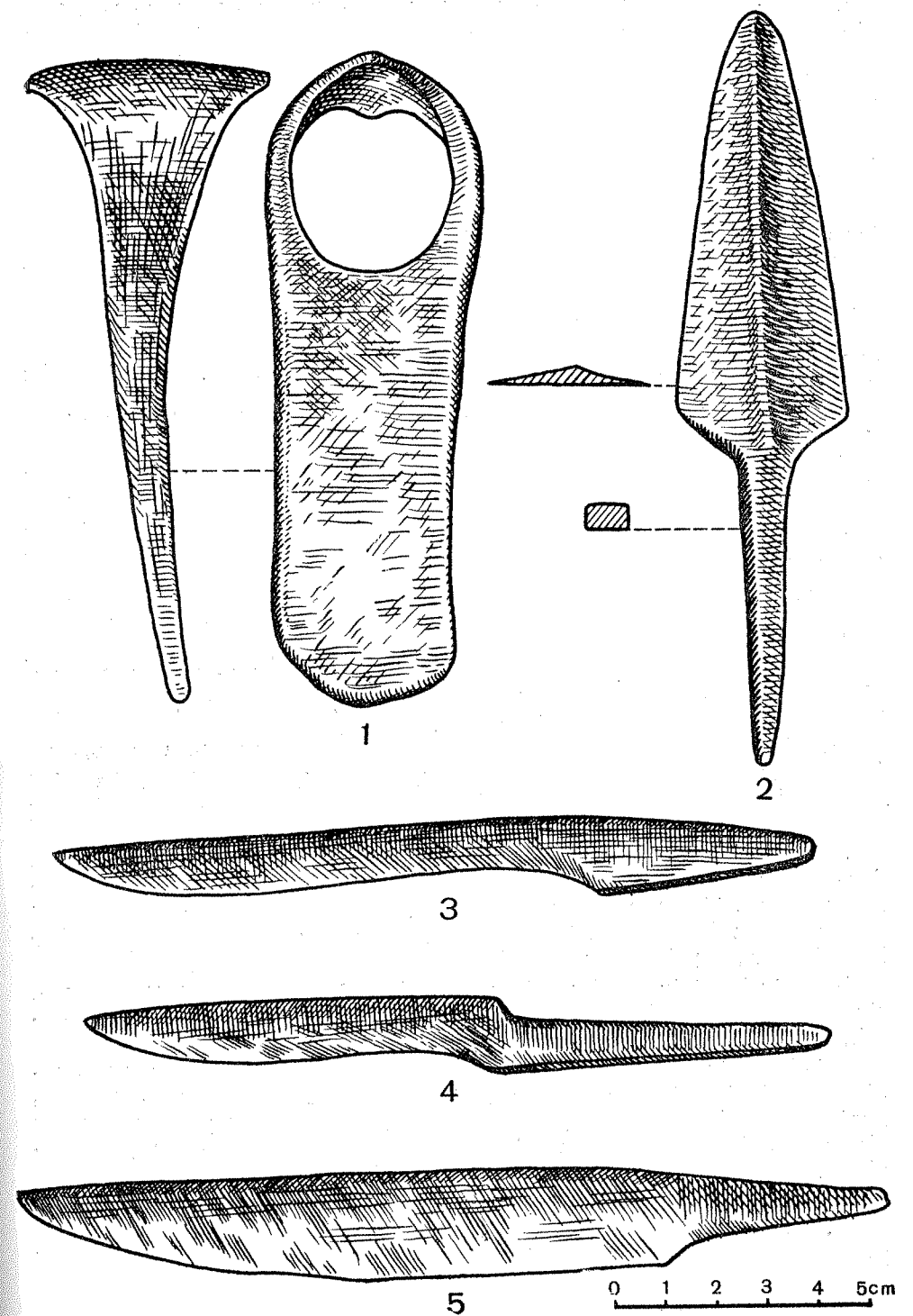
Po viršutiniu sąnašų sluoksniu buvo atidengta labai juodos spalvos žemė. Tyrinėto ploto šiaurės vakarų kampe šis sluoksniu buvo 140 cm storio, o pietų vakarų kampe, arčiau kaimo kapinaičių kalvos, — vos 15 cm storio. Šiame sluoksnyje rasta plūkto molio plotelių, pavienių suskaldytų akmenų, tinko gabalų bei gyvulių kaulų fragmentų. Taip pat rasta gargažių, įvairių geležinių, kaulinių, žalvarinių dirbinių ir keramikos.

Jau 40 cm gylyje juodoje žemėje buvo atidengti penki beformiai plūkto molio ploteliai: I — kv. AB—6, 7, II — kv. CD—3, III — kv. E—1, 2, IV ir V — kv. E—10. Jie išsidėstę be jokios sistemos. Didžiausias plotelis buvo 140×70 cm, o mažiausias — 40×30 cm dydžio. Plūkto molio sluoksniu siekė 5—6 cm storio. Po II ir III-ju molio ploteliais vėl tęsiasi ta pati juoda kultūrinio sluoksnio žemė. Po IV ir V-ju molio ploteliais 60 cm gilumoje vėl aptiktas 2×1 m dydžio plūkto molio plotelis (kv. DE—9, 10). Šis molis yra tyrinėtojo ploto pietryčių kampe, ir jo rytinis bei pietinis šonai išeina už tiriamojo ploto ribų.

Prie vakarinio tyrinėtojo ploto krašto 40 cm gilumoje aptiktas 140×70 cm dydžio nestoras plūkto molio plotelis (kv. AB—6, 7) gana lygiu paviršiumi. Kasant gilyn, šis plotelis šiaurės ir šiaurės rytų kryptimi vis didėjo ir 60 cm gilumoje jau apėmė 350×320 cm dydžio plotą, nuolaidėjantį šiaurės rytų kryptimi (kv. ABC—4, 5, 6, 7). 80 cm gilumoje prie jo šiaurinio galo buvo atidengtas dar vienas 190×200 cm dydžio plūkto molio plotelis, taip pat lygiu paviršiumi (kv. AB—3, 4). Jo viduryje (kv. A—3, 4) 120×140 cm dydžio plote molis buvo apdeges. Pietinis jo kraštas ėjo po aukščiau esančių plūkto molio plotu, o vakarinis kraštas ėjo už tyrinėto ploto ribų. Pietryčių gale (kv. C—7) jau 100 cm gylyje buvo atidengtas 80×85 cm dydžio apdegusio molio plotelis, aplink kurį buvo kiek daugiau degėsių. Pastarasis kartu su degėsiomis vakariniu šonu glaudėsi prie aukščiau aprašytų plūkto molio plotelių ir, gal būt, ėjo po jais.

Visi šie plūkto molio ploteliai yra kažkokio pastato ar įrengimo liekanos. Kadangi vakarinis jų kraštas tęsiasi už tyrinėto ploto ribų, tad, norint pilnutinai išaiškinti jo formą ir paskirtį, būtina tiriamąjį plotą pratęsti į vakarus, o tатаi dėl kai kurių priežasčių 1958 m. nebuvo galima padaryti, ir visos aukščiau aprašytos liekanos, pabaigus kasinėjimus, buvo uždengtos ir užpiltos žeme.

Ištirtame plote 60 cm gylyje (kv. D—8) rastos židinio liekanos. Židinyje smarkiai apardytas. Iš jo belikęs 115×60 cm dydžio beformis apdegusio molio plotelis. Ties viduriu jis buvo 13 cm storio, o į pakraščius palaipsniui plonėjo. Aplink molį buvo gana daug degėsių, kurie apėmė kv. DE—7, 8, 9, sudarydami 5 cm storio sluoksnį. Čia pat tarp degėsių prie molio rasta keletas fragmentų grublėtos, gnaibytinės ir gerai nulygintu paviršiumi juodos bei rusvos spalvos keramikos.



2 pav. Geležiniai radiniai: 1 — geležinis kaplys, 2 — įtviriamasis geležinis strėlės antgalis, 3, 4, 5 — geležiniai peiliai

Juodonių gyvenvietėje gausiai rasta įvairių dirbinių: kaulinių ir geležinių darbo įrankių, papuošalų, ginklų bei kitų žmonių buityje naudotų daiktų.

Iš darbo įrankių gausesni yra peiliai. Jų rasta 5 sveiki ir dviejų fragmentai. Visi peiliai yra geležiniai, tiesiomis nugarėlėmis, smaili, trumpomis įkotėmis. Kai kurių peilių ašmenys išdilę nuo vartojimo. Vieno peilio įtvėriamoji dalis kiek ilgesnė. Peilių ilgis svyruoja tarp 14 cm ir 17 cm, ašmenų plotis siekia 1,3–2 cm (2 pav., 3, 4, 5). Tokie peiliai randami ir kituose tyrinėtuose Lietuvos TSR piliakalniuose bei kapinynuose.

Palyginti retas radinys Lietuvos archeologinėje medžiagoje yra čia rastasis apdegęs geležinis kaplys. Iki šiol geležiniai kapliai buvo žinomi tik iš Pašušvio, Dotnuvos raj., ir Smilgelių, buv. Panevėžio apskr., kapinytų. Kiek gausiau geležinių kaplių rasta gretimuose Latvijos TSR rajonuose<sup>4</sup>. Tačiau tik vienas jų<sup>5</sup> yra panašios formos į Juodonyse rastąjį kaplį. Jo penties nugarėlė abiejose pusėse turi ataugas ir primena kirvio pentį. Ašmenų kraštai visiškai tiesūs, tik gale užapvalinti. Kaplio ilgis 12 cm, ašmenų plotis 3,8 cm (2 pav., 1).

Gyvenvietėje rastos dvi geležinės ylos — 13 cm ir 15 cm ilgio. Ylų įtvėriamoji dalis yra keturkampio, o dirbamasis galas apvalaus skersinio piūvio.

Ištirtame plote rasta penkiolika verpstukų. Visi jie yra moliniai, 3–4 cm skersmens, daugiausia dvigubo nupiauto kūgio bei suploto rutulio ir tik vienas žemo cilindro formos (3 pav., 4). Trys iš jų ornamentuoti. Du smarkiai suploto rutulio formos verpstukai abiejose pusėse puošti nuo centro įkypai einančiais spinduliais, kurie sudaryti iš trumpų skersinių brūkšnelių (3 pav., 1). Trečiojo — dvigubo nupiauto kūgio formos — verpstuko abu šonai ornamentuoti laužtine linija, kurią sudaro tokie pat trumpi lygiagretūs brūkšneliai, įspausti tarsi dantytu štampu (3 pav., 2).

Be to, rasti penki akmeniniai galastuvai. Keturi iš jų buvo beformiai, kiek pailgi, gana stambūs (22×8 cm) akmenys, kurių vienas, du arba visi keturi šonai buvo naudojami įrankiams galasti.

Penktasis taisyklingo keturkampio piūvio galastuvėlis, kurio išlikęs tik fragmentas, yra buvęs žymiai mažesnis, tik 2,2×2,3 cm storio. Jis labai panašus į Aukštadvario (Jiezno raj.) gyvenvietėje<sup>6</sup> rastuosius galastuvėlių fragmentus.

Juodonių gyvenvietėje rasta ir kaulinių įrankių. Didžiausią jų grupę sudaro kauliniai adikliai ar jų fragmentai — iš viso 7 egzemplioriai. Jų ilgis svyruoja tarp 11 cm ir 13 cm (4 pav., 1). Taip pat rasta kaulinė adata bei antros adatos fragmentas. Gerai išlikusi adata trikampė galvute yra 9 cm ilgio (4 pav., 2); ji labai panaši į Nemenčinėje rastą adatą<sup>7</sup>.

Panašių kaulinių adiklių, adatų buvo dažnai randama tyrinėtuose šiaurės rytų Lietuvos piliakalniuose, kaip Petrašiūnuose ir Velykuškyje, Dusetų raj., Voronyse, Utenos raj., Moškėnuose, Rokiškio raj., ir kt.<sup>8</sup>.

Prie kaulinių darbo įrankių priklauso radinys, kurio paskirtis kol kas dar nėra galutinai išaiškinta (5 pav.). Jis yra padarytas iš plataus didžiulio nupiaustytais kraštais rago, kurio vienas galas natūraliai šakojasi į dvi ataugas, o kitas — nupiautas trikampi. Dirbinys yra 50 cm ilgio ir 11 cm pločio.

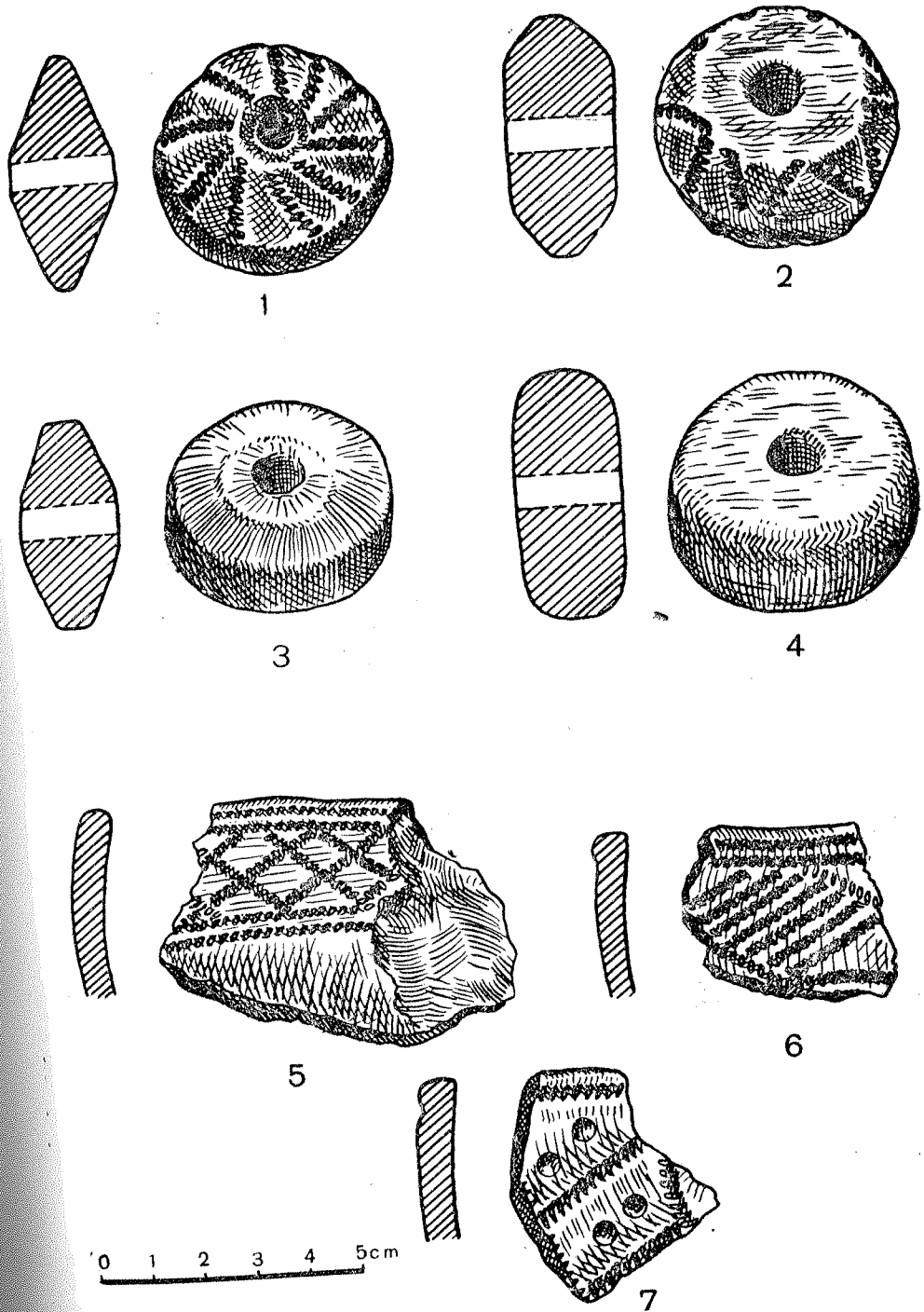
<sup>4</sup> Latviešu kultūra senatnē, lent. XIX: 8, XXVI: 6, XXIX: 2, XXIV: 6, XLIV: 12, XLIX: 11, Rīga, 1937.

<sup>5</sup> Ten pat, lent. XXVI: 6.

<sup>6</sup> Radiniai yra IEM.

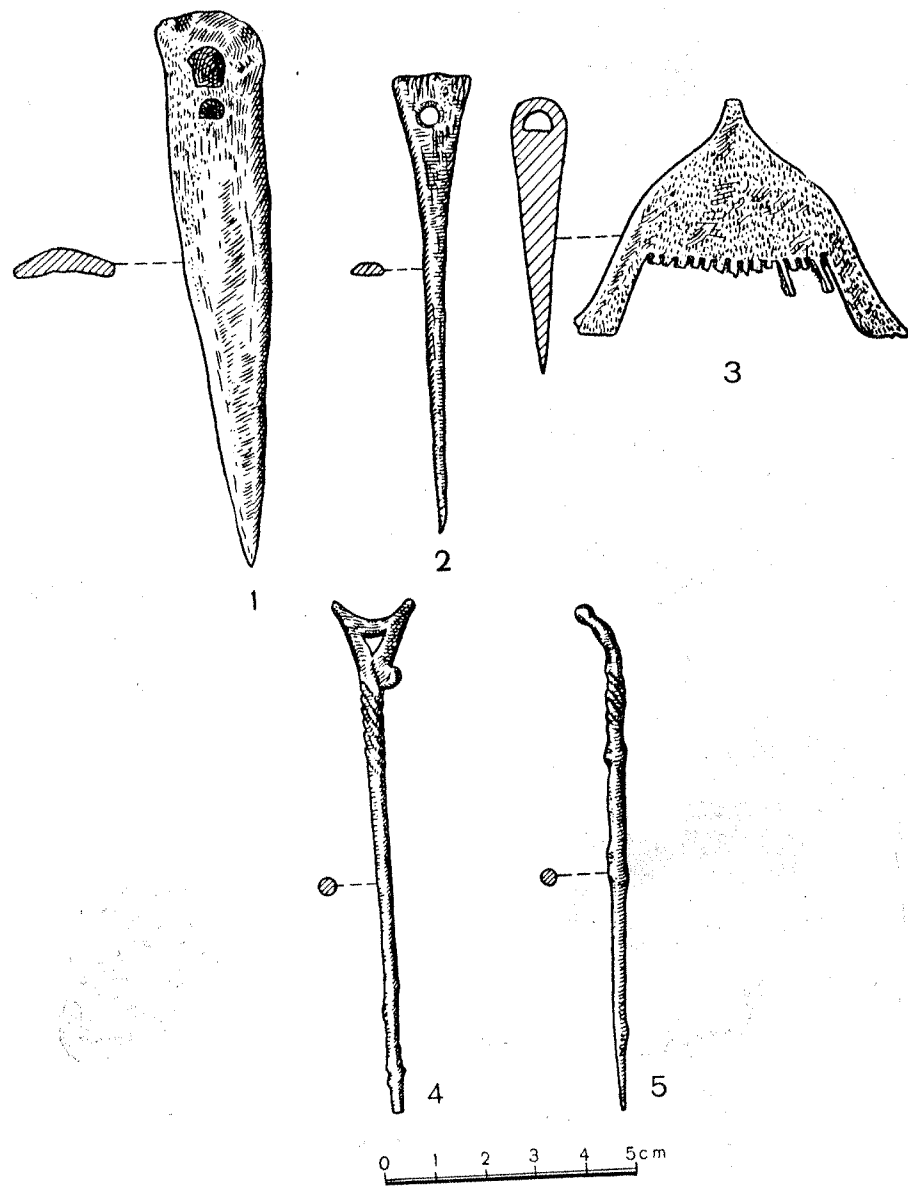
<sup>7</sup> P. Kulikauskas, Nemenčinės piliakalnis. — Iš lietuvių kultūros istorijos, 1, 12 pav. 3, Vilnius, 1958.

<sup>8</sup> A. Tautavičius, Rytų Lietuva mūsų eros pirmajame tūkstantmetyje. — Disertacijos rankraštis, 72–91, Vilnius, 1953.



3 pav. Molio dirbinių fragmentai: 1, 2, 3, 4 — moliniai verpstukai, 5, 6, 7 — keramikos fragmentai, ornamentuoti brūkšnelių ir duobučių štampu

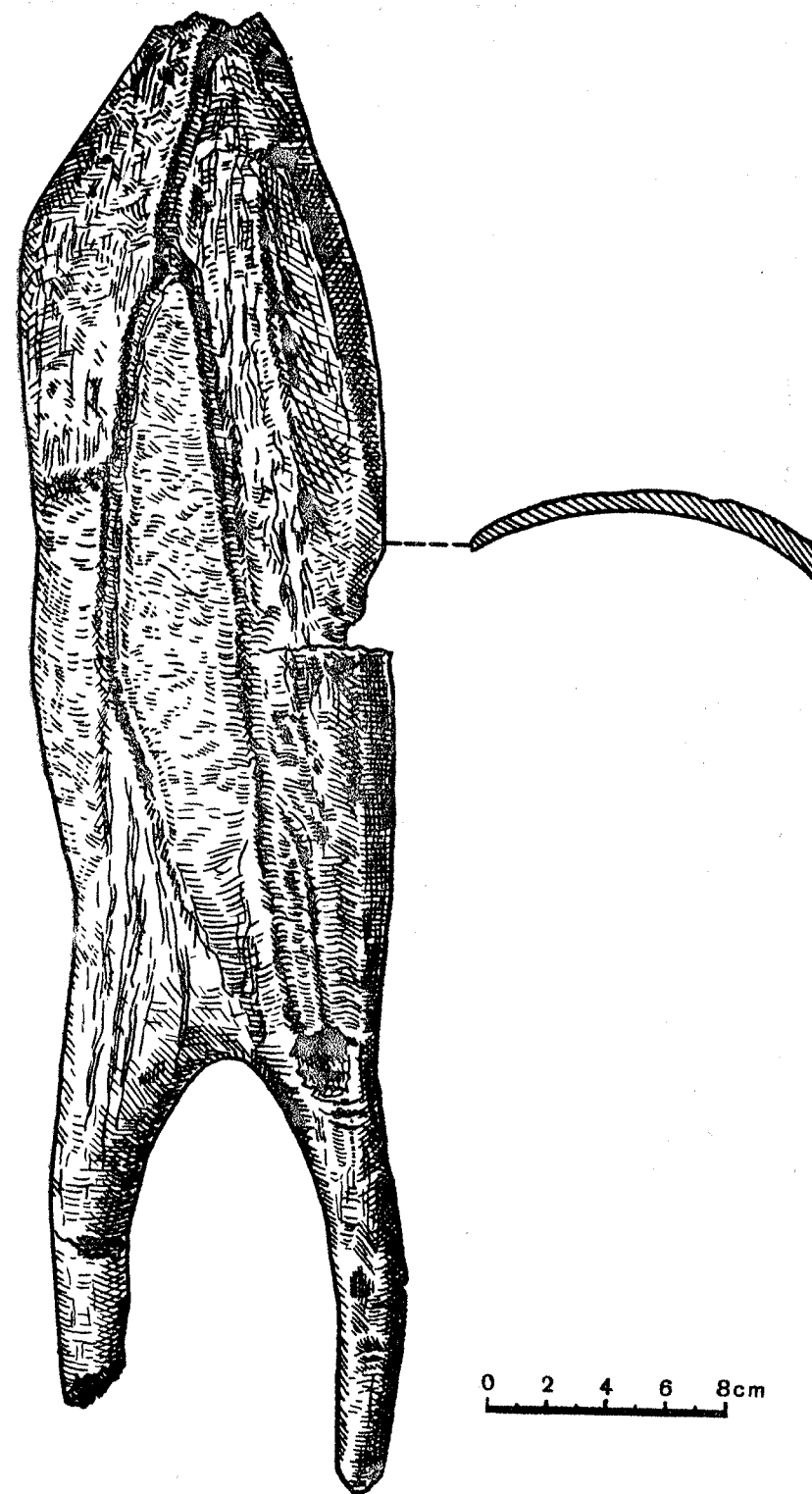
Analoginio dirbinio Lietuvos archeologinėje medžiagoje nėra. Tiesa, kasinėjant senąjį Gardiną, XI—XIII a. sluoksniuose buvo rastas elnio rago dirbinytas taip pat su dviem, tik žymiai ilgesniais atsišakojimais viename



4 pav. Įvairūs radiniai: 1 — kaulinis adiklis, 2 — kaulinė adata, 3 — kaulinės šukos, 4 — geležinis ramentinis smeigtukas, 5 — geležinis smeigtukas nulaužta galvute

gale<sup>9</sup>. Tačiau šis dirbinytas primena daugiau kablį ir visai nepanašus į Juodonyse rastąjį dirbinytas. Be to, Gardino radinytas dvišakio vidinėje pusėje turi nedideles, viena šalia kitos esančias išpiovėles. Šio dirbinio paskirtis taip

<sup>9</sup> Н. Н. Воронин, Древнее Гродно. — Материалы и исследования по археологии СССР, 41, pav. 35 : 2, Москва, 1954.



5 pav. Neaiškios paskirties dirbinytas iš rago

pat nežinoma, nors spėjama, kad jis buvo naudojamas virvėms sukti<sup>10</sup>. Be to, chronologiniu atžvilgiu Gardino dirbinys yra žymiai vėlesnis už Juodonių dirbinį, kuris rastas kartu su grublėta keramika. N. N. Voroninas Gardino raginį kablį datuoja XI—XIII a.

Juodonių gyvenvietėje iš ginklų rastas tik vienas didelis geležinis įveriamasis strėlės antgalius (2 pav., 2). Jo plunksna yra išlęsto trikampio formos. Vienoje jos pusėje eina vos pastebima išilginė iškilė briaunelė, kita pusė visai lygi. Įveriamoji strėlės antgalio dalis yra keturkampio piūvio. Viso antgalio ilgis 14 cm, tame tarpe plunksnos ilgis — 8,5 cm, plunksnos plačiausioji vieta 3,2 cm. Tokie stambūs strėlių antgaliai aptinkami retai.



6 pav. Zalvarinis kaklo papuošalas

Juodonyse papuošalų rasta nedaug. Įdomus ir gerai išlikęs yra žalvarinis kaklo papuošalas (6 pav.). Jį sudaro 3×3 cm dydžio trikampės formos, išlenktais šonais ir lygiu pagrindu neornamentuoti pakabučiai, perskirti įvijomis. Pakabučiai po du užnerti ant žalvarinės grandinėlės, kurią sudaro trys viena į kitą įvertos apvalaus piūvio grandinėlės. Tokių pakabučių yra 12 porų.

Pakabučius vieną nuo kito skiria 1,3—2 cm ilgio įvijos, kurios padarytos iš plonos trikampio piūvio vielutės. Visas šis papuošalas rastas pačiame kultūrinio sluoksnio dugne, sudėtas vienoje mažoje krūvelėje taip, kad atrodo, lyg jis būtų buvęs užkastas žemėje.

Kaklo papuošalų su tokiomis skardelėmis iki šiol nebuvo žinoma. Tiesa, Moškėnų piliakalnyje rastas tokios formos vienas pakabutis<sup>11</sup>. Be to, ir Juodonių gyvenvietėje buvo rasti dar du tokie pat paskiri pakabučiai, galimas dalykas, pamesti nuo panašių papuošalų.

<sup>10</sup> Ten pat, 75.

<sup>11</sup> KVDM 1501 : 360.

Ši tokį savitą papuošalą reikia laikyti vienu iš variantų tų kaklo papuošalų, kurie buvo paplitę I m. e. tūkstantmečio viduryje ir rasti daugelyje laidojimo paminklų, kaip antai: Pašušvyje, Kurmaičiuose, Veršvuose, Upytėje, ir kt. Jie taip pat yra sudaryti iš perskirtų įvijomis pakabučių, tik patys pakabučiai yra kitokios formos.

Gyvenvietėje rasta paskirų trikampės formos lygiais šonais žalvarinių neornamentuotų vidutiniškai 3,5×2 cm dydžio pakabučių, kurie taip pat galėjo būti nukritę nuo kažkokio papuošalo. Šitokios formos pakabučiai žinomi iš Maniuliškių, Sišponiškių ir Velykuškio piliakalnių.

Iš kitų gyvenvietėje rastų papuošalų paminėtini du geležiniai ramentiniai smeigtukai. Abu jie yra 10 cm ilgio, ir prie galvutės matyti tarsi tordiravimo žymių. Vienas jų pilnutinai išlikęs (4 pav., 4), o kito galvutės dalis nulaužta (4 pav., 5).

Ramento formos galvute geležinis smeigtukas buvo rastas Velykuškio piliakalnyje. Tokios pat formos žalvarinis smeigtukas rastas ir Moškėnų piliakalnyje<sup>12</sup>. Šitokie smeigtukai ypač gausūs Latvijoje, kur jų yra iki 54 egzempliorių<sup>13</sup>. Ramento formos galvute smeigtukai būdingi baltų gentims ir datuojami I tūkstantmečio viduriu<sup>14</sup>.

Iš kitų buityje naudotų reikmenų yra rastos dvi kaulinės, pūsmėnūlio formos, labai gerai nušlifotos šukos. Jos nedidelės: vienos 4 cm, kitos 7 cm ilgio. Vienos šukos viršuje turi skylutę pakabinimui (4 pav., 3). Šukų dantys išlūžę.

Šukos irgi yra retas radinys Lietuvos TSR archeologiniuose paminkluose. Iki šiol kaulinių šukų fragmentų buvo rasta Vozgėlių piliakalnyje ir Migonių gyvenvietėje. Dažniau jų aptinkama Latvijos bei Baltarusijos archeologinėje medžiagoje.

Juodonyse yra rasta ir daugiau buitinių kaulo dirbinių, kaip šerno iltis su piaustymo žymėmis, taip pat vienas 5 cm ilgio labai smailai nudrožtas iltinis dantis. Pastarasis galėjo būti naudotas kaip yla.

Iš smulkesnių radinių paminėtini 4×2 cm dydžio žalvarinis dvigubas apkalėlis su odos liekanomis viduje, žalvarinė grandelė, žalvarinė įvija, beformė žalvarinė skardelė, molinis apvalios formos karoliukas, geležinės grandinėlės fragmentas bei du akmeniniai sviediniai.

Pažymėtinas gana gausus palyginti iš tokio nedidelio ištyrinėto gyvenvietės ploto gargažių kiekis — 46 gabalai.

Taip pat surinkta nemažas kiekis molio-tinko gabalų, kurie dažnai skersiniame piūvyje būna trikampiai. Labai dažnai tinko gabaluose ryšku medžio šakų ir medžio atspaudų. Tai buvusių gyvenamųjų pastatų liekanos.

Gausiausių radinių grupę sudaro keramika. Tyrinėjame plote surinkta 821 šukė, tačiau visame plote nerasta nė vieno puodų šukių lizdo. Visa rastoji keramika yra dviejų rūšių: žiesta ir lipdyta.

Viršutiniame sluoksnyje (1—40 cm gylyje) žiestoji keramika sudaro pusę čia rastos keramikos. Greta žiestosios keramikos aptikta lipdytosios keramikos grublėtu paviršiumi bei kelios šukelės lygiu paviršiumi.

Apatiniame sluoksnyje vyrauja puodų šukės grublėtu paviršiumi. Žymiai mažiau rasta puodų šukių lygiu paviršiumi. Pastaroji buvo trijų rūšių: gerai nulygintu paviršiumi juodos spalvos, lygiai tokia pat keramika tik rusvos spalvos ir paprasta lygiu paviršiumi keramika su gausesne žvyro

<sup>12</sup> Л. Крживицкий, Последние моменты неолитической эпохи в Литве. — Сборник в честь семидесятилетия профессора Дмитрия Николаевича Анучина, pav. 14: с, Москва, 1913.

<sup>13</sup> R. Šnore, Dzels laikmeta latviešu rotas adatas. — Latviešu aizvēstures materiāli, 65, lent. X: 13—24, lent. XI: 1—8, Rīga, 1930.

<sup>14</sup> Ten pat, 92.

priemaiša, blogiau išdegta. Be to, rasta ir keliolika žiestų puodų šukių. Pastarosios buvo aptinkamos tik iki 80 cm gilumos.

Indų formas sunku atkurti, kadangi neišliko nė vieno sveiko puodo. Tačiau yra rasta vienos ir tos pačios rūšies puodų angos kraštų, petelių srities fragmentų, puodų dugnų fragmentų su indo sienelių dalimis. Iš tokių dalių galima maždaug nustatyti indų formą.

Žiestieji puodai buvo daugiau ar mažiau atlenktais arba visai tiesiais angos kraštais, pūstais, dugno link siaurėjančiais šonais. Sienelės gana plonos — 0,5—0,6 cm storio. Žvyro priemaiša molyje menka.

Dauguma žiestųjų puodų buvo neornamentuoti. Tik keletas šukelių yra puošta horizontalių, banguotų arba vienu ir kitu linijų ornamentu. Panašios žiestosios keramikos rasta daugelyje Lietuvos piliakalnių<sup>15</sup>.

Didžiausią keramikos dalį sudaro lipdytoji, kuri daugiausia yra grublėtu paviršiumi. Sprendžiant iš atskirų fragmentų, šie puodai buvo 0,8—1,3 cm storio sienelėmis, tiesiais angos kraštais, siaurėjantys dugno link. Keramiką gana grubi, molyje gausu žvyro priemaišų. Kai kuriuose puoduose prie angos buvo skylutės (7 pav., 3).

Grublėtoji keramika yra vienas būdingiausių radinių, aptinkamų Lietuvos piliakalniuose ir ypač jų papėdėse esančiose gyvenvietėse<sup>16</sup>. Šios keramikos gausiai randama ir Latvijoje<sup>17</sup>. Juodonių gyvenvietėje pirmą kartą Lietuvos archeologinėje medžiagoje aptikta ornamentuotos grublėtosios keramikos. Ornamentą sudarė puodų šukių angos pakraščiu einanti 6 cm pločio juosta, kurioje įrėžtos įstrižų griovelių linijos, grupėmis išsidėsčiusios priešingomis kryptimis. Žemiau ornamento puodo paviršius buvo grublėtas (7 pav., 1). Rasta ir daugiau taip ornamentuotų puodų pakraščių. Galimas dalykas, kad jie yra nuskilę nuo grublėtų puodų, tik prie jų nėra išlikusio grublėto paviršiaus.

Zymiai mažesnę lipdytosios keramikos dalį sudaro gerai nulygintu paviršiumi, beveik juodos spalvos puodai. Iš atskirų tokios rūšies puodų šukių matyti, kad šie puodai buvo su ryškia petelių briauna ir tiesiais angos kraštais. Kartais pats angos pakraštys išorinėje pusėje pastorintas. Puodų sienelės yra 0,7—1 cm storio, molyje labai maža smulkaus žvyro priemaišų. Visai tokios pat kokybės keletas šukelių buvo rusvos spalvos.

Juoda nulygintu paviršiumi keramika Lietuvoje aptinkama m. e. I tūkstantmečio piliakalniuose bei prie jų esančiose gyvenvietėse<sup>18</sup>. Jos gausiai rasta Kaliningrado srities piliakalniuose<sup>19</sup>. Ji būdinga ir į pietus nuo Lietuvos esantiems kraštams<sup>20</sup>.

Juodonių gyvenvietėje rasta ir gnaibytinės bei paprastos lygiu paviršiumi lipdytos keramikos. Įdomios kelios šukelės, kurių visas paviršius gnaibytas taip, kad susidaro lygiagretūs gubreliai, kurie grupėmis išsidėstę priešingomis kryptimis (7 pav., 2). Tokia keramika iki šiol Lietuvos archeologinėje medžiagoje buvo nežinoma. Juodonių gyvenvietėje ji rasta pirmą kartą.

<sup>15</sup> Aukštadvaris ir Lavariškės, Jiezno raj.; Guogai-Piliuona, Kauno raj.; Dovainonys, Kaišiadorių raj.; Nemenčinė (Tyrinėjimų dienoraštis — MAII); Vozgėliai, Dusetų raj.; Miežulėnai, Ignalinos raj., ir kt. (Zr. A. Tautavičius, Rytų Lietuva..., 251—263).  
<sup>16</sup> 1948, 1949, 1953, 1954, 1955 metų žvalgomųjų archeologinių ekspedicijų dienoraščių yra MAII.

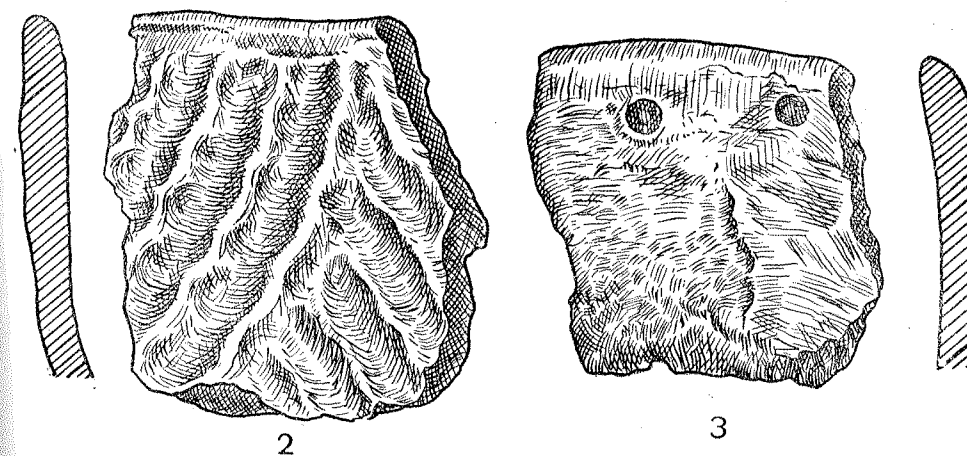
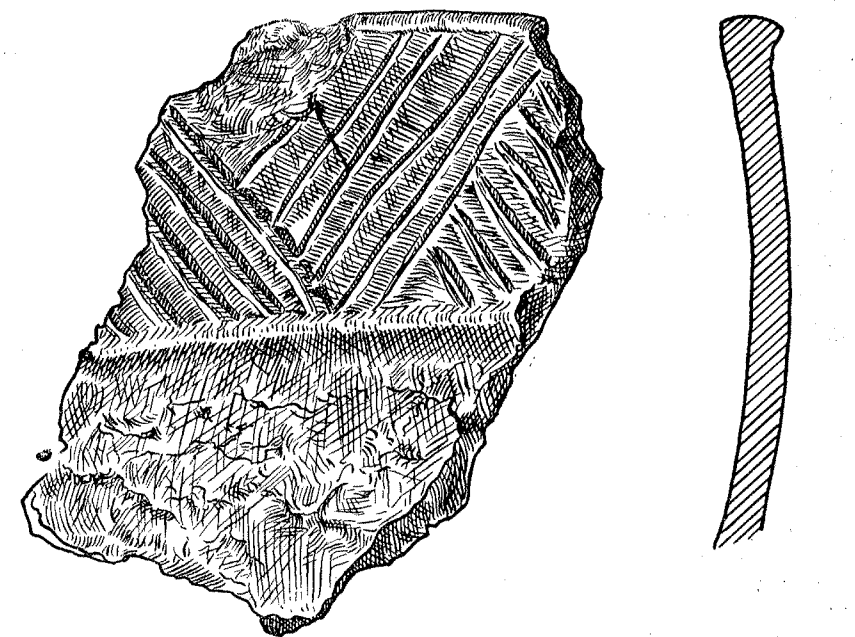
<sup>17</sup> H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, 1, 187—188, Tartu, 1929.

<sup>18</sup> Bačkininkėliai, Prienų raj.; Aukštadvaris, Jiezno raj.; Migonys, Jiezno raj.; Dovainonys, Kaišiadorių raj.; Nemenčinė (Tyrinėjimų dienoraščiai yra MAII).

<sup>19</sup> Ф. Д. Гуревич, К истории древних пруссов в I тысячелетия н. э. — KSIIMK, 70, 40—49, Москва (1954).

<sup>20</sup> R. Volkaitė-Kulikauskienė, Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai. — Iš lietuvių kultūros istorijos, 1, 64.

Labai įdomios yra kelios Juodonyse rastos lipdytų puodų šukelės, puoštos štam pavimo būdu. Ornamentą čia sudaro tiesios, įstrižos ir susikertančios linijos, sudarytos iš trumpų lygiagrečių skersinių brūkšnelių. Viena lygiu



7 pav. Keramikos dirbinių fragmentai: 1 — ornamentuota grublėtu paviršiumi šukė, 2 — šukė gnaibytiniu paviršiumi, 3 — šukė grublėtu paviršiumi su skylutėmis

paviršiumi juodos spalvos šukelė ornamentuota raštu, kurio susikertančios linijos sudaro rombikus (3 pav., 5). Kita puošta lygiagretėmis įstrižomis linijomis, sudarančiomis rombo figūrą (3 pav., 6), o dviejų kitų šukelių paviršius panašiomis brūkšnelių linijomis suskirstytas rombeliais, kurių viduje įmuštos apskritos duobutės (3 pav., 7). Abidvi pastarosios šukelės pagamintos iš geresnės kokybės molio, geriau išdegtos.

Panašių brūkšnelių šlampu ornamentuotos keramikos fragmentų rasta Dusetų rajono Vozgėlių ir Velykuškio piliakalniuose. Yra duomenų, kad taip ornamentuotos keramikos rasta ankstyvame Petrašiūnų piliakalnyje, Dusetų raj. Sios keramikos datavimas iki šiol dar nėra galutinai paaiškėjęs.

Kalbant apie puodų ornamentą, negalima nepaminti, jog tokiu brūkšnelių šlampu buvo papuošti trys aukščiau minėti verpstukai (3 pav., 1, 2).

Taigi, Juodonių gyvenvietės tyrinėjimai, nors buvo vykdomi nedidele apimtimi, davė tokių retų radinių, kaip kaplys, kaulinės šukos, žalvarinis kaklo papuošalas. Čia buvo rasta radinių, kurie pirmą kartą aptinkami Lietuvos archeologinėje medžiagoje, būtent, neaiškios paskirties rago dirbinys ir dalis keramikos.

Susipažinus su Juodonių gyvenvietės kultūriniu sluoksniu ir jame rasta dirbiniais, iškyla jos datavimo klausimas. Šį klausimą išspręsti sunkina ta aplinkybė, kad tyrinėjimai buvo bandomojo pobūdžio ir buvo atidengta tik nedidelė gyvenvietės dalis. Nepaisant to, rastoji medžiaga duoda duomenų nustatyti apytikrą paminklo chronologiją.

Kaip buvo nurodyta, gyvenvietėje labai negausu kaulinių įrankių; išskyrus galastuvus, kitų akmeninių dirbinių nėra; visiškai nerasta brūkšniuotosios keramikos, o šie radiniai yra ypač būdingi m. e. I tūkstantmečio pradžios Lietuvos piliakalniams<sup>21</sup>.

Vietoj to, Juodonių gyvenvietėje gausu grublėtosios keramikos, kuri būdinga Lietuvos piliakalniams bei gyvenvietėms ypač nuo III—IV a. iki VII—VIII a.<sup>22</sup> Taip pat čia rastas I tūkstantmečio viduriui būdingas kaklo papuošalas su pakabučiais, VII—VIII a. ramentiniai smeigtukai ir kt.

Taigi, daugelis 1958 metais rastų dirbinių leidžia Juodonių gyvenvietę skirti V—VIII a. Yra pagrindo manyti, kad čia bus aptikta ir žymiai ankstyvesnių dirbinių. Tačiau tas faktas, kad nemažą viršutiniojo gyvenvietės sluoksnio radinių procentą sudaro žiestoji keramika, rodo, jog čia gyventa ir vėliau, būtent X—XII a.

Tolesni gyvenvietės bei piliakalnio platesnio masto tyrinėjimai papildys turimą medžiagą ir duos tikslesnių duomenų šio paminklo chronologijai bei jo vietai kitų Lietuvos TSR archeologinių paminklų tarpe nustatyti.

<sup>21</sup> A. Tautavičius, Rytų Lietuva..., 72—93.

<sup>22</sup> Ten pat, 102—105.

## DIRŽIŲ KAPINYNAS

O. NAVICKAITĖ

Diržių kapinynas yra Linkuvos rajono Bardiškių apylinkės Karolio Poželos vardo kolūkyje. Jis yra įrengtas nežymioje natūralioje kalvoje, dešinėje Linkuvos—Žeimelio kelio pusėje. Pro kapinyną iš pietų ir pietryčių pusės teka Berštelio upelis (1 pav.).

Kapinynas dabartiniu metu yra smarkiai suardytas. Iš jo nuolatos imamas žvyras, todėl yra susidariusios dvi didžiulės 50×25 m dydžio duobės. Pačiame kapinyno centre pastatyta Diržių septynmetė mokykla ir prie jos įrengtos sporto aikštelės. Be to, didelė jo dalis suardyta ariant lauką, kasant bulviarūsius, statant gyvenamus ir ūkinius pastatus bei apsodinant medžiais mokyklos sklypą. Kapinynas, sprendžiant iš vietinių žmonių pasakojimų, užėmęs maždaug 2 ha žemės plotą.

Statant mokyklą bei vykdam įvairius žemės judinimo darbus, vietiniai gyventojai nuolatos rasdavo žmonių kaulų ir įvairių geležinių bei žalvarinių dirbinių. Randamomis senienomis iki šiolei niekas nesidomėjo ir todėl jos, nepatekusios į muziejų rinkinius, išsimetė. Dalis šių dirbinių, ypač geležinių, kalvėse buvo perdirbta ir panaudota įvairiems ūkio reikmenims.

Apie šio kapinyno buvimą bei jo ardymą buvo sužinota tik 1957 m. rudenį. Ryšium su tuo tais pačiais metais buvo atlikti bandomieji jo kasinėjimai.

Kasinėjimus vykdė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto aspirantė O. Navickaitė ir Istorijos-etnografijos muziejaus bendradarbis V. Urbanavičius.

Tyrinėjimų metu, atsižvelgiant į kapinyno ardymą, buvo stengtasi iširti tą jo dalį, kuriai grėsė galutinis sunaikinimas. Buvo kasamos 6 perkasos: trys žvyroduobės rytiniame ir pietiniame pakraštyje ir trys pietinėje kapinyno dalyje, kurioje buvo numatyta įrengti teniso aikštelės. Perkasų dydis 10×4 m (tiksliai viena I perkasa turėjo 12 m ilgio).

Šiose perkasoje buvo atidengti 9 griautiniai žmonių kapai: du su įkapėmis, kiti be įkapių.

Suardytas kapas Nr. 1 buvo aptiktas žvyroduobės rytiniame pakraštyje, I perkasoje, 30 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Iš kaulų paminėtina tiksliai mirusiojo kaukolė ir rankų kaulų dalis. Kaukolė gulėjo šiaurės rytų kryptimi. Įkapių prie mirusiojo nerasta, tačiau, sprendžiant iš pažaliavusių rankų kaulų, matyti, kad mirusysis buvęs palaidotas su žalvariniais daiktais.

Geriausiai išlikęs kapas Nr. 2. Jis buvo aptiktas 35 cm gylyje, 60 cm į šiaurę nuo kapo Nr. 1. Mirusysis čia buvo palaidotas 170 cm ilgio ir 70 cm pločio duobėje, kuri iš aplinkinio graužo išsiskyrė tamsesne žeme. Griaučiai gerai išsilikę. Iš griaučių padėties matyti, kad mirusysis buvo palaidotas

<sup>1</sup> Tyrinėjimų dienoraštis yra MAII, o radiniai — IEM.